

JEGYZETEK

Carl Gustav Jung kötetei Magyarországon, magyar nyelven, 1993-ban – a hivatkozás sorrendjében:

Mélysegeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok. Budapest, Gondolat.

Aión. Budapest, Akadémiai Könyvkiadó.

Az ember és szimbólumai. Budapest, Göncöl.

Titokzatos jelek az égbolton. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Balogh Tibor

Magyarok Bécsben – Bécsről

Az Osztrák–Magyar Monarchia (kultur)történetének kutatása az 1960-as évek második felétől kezdve világszerte reneszánszát élte. Az érdeklődés e sokszínű közép-európai államalakulat felé fordulását nagyszámú folyóiratcikk és tanulmány mellett olyan vaskos könyvek is jelezték, amilyen például Johnston: *The Austrian Mind. An intellectual and social history* (1972) vagy Schorske: *Fin-de-siècle Vienna. Politics and culture* (1979) című munkája. Velük lényegében párhuzamosan Magyarországon is megjelentek az első, hasonló témájú publikációk, mindenekelött a *Világosság* és a *Valóság* hasábjain Hanák Péter, Mátrai László, Nyíri Kristóf, Lendvai L. Ferenc és társaik tollából; e szerzők közül később többen kötetbe gyűjtve is megjelentették írásaikat. A külföldi és a hazai kutatók egyaránt abból a feltételezésből indultak ki, hogy a Monarchia, amely a közös pénz, jegybank, vasúti tarifa, szabad munkaerő-vándorlás stb. révén egységes gazdaságot alakított ki a 19. század második felében, a határai között élő, soknyelvű és igen eltérő kulturális hagyományokat őrző népeket is minden bizonynyal képes volt valamiféle laza kulturális közösségbe tömöríteni. Az persze, hogy mondjuk a leMBERGI és a trieszti kaszárnyák vagy vasútállomások egymásra kísértetiesen emlékeztető architektúrája mögött milyen területeken hatott és milyen mélységekig hatolt az a bizonyos közös monarchikus „szellem”, már olyan kérdés volt, amelyre éppen az egyes részletkutatásoknak kellett (volna) feleletet adniok.

A hajdani tanulmányokat lapozgatva feltűnhet, hogy az említett kérdésfelvetés sokkal inkább lekötötte a történészek, a filozófia- és a művelődéstörténészek figyelmét, mint az irodalomtörténészekét. Éppen ezért Fried István jogosan állapíthatja meg az általa szerkesztett kötet bevezetőjében, hogy a századelőn Bleyer Jakab által kidolgozott, de már a 30-as években sok tekintetben megcáfolt „Wiener-Tor-Theorie” után, mely szerint Bécs egyirányú kultúrközvetítőként működött évszázadokon át a Nyugat és Magyarország (Kelet-Európa) között, a modern kutatások figyelmét kevésbé kötötte le az osztrák és a magyar irodalom kapcsolatának, esetleges közös vonásainak vizsgálata.

Tanulmányok az osztrák–magyar művelődési kapcsolatok köréből. Szerkesztette Fried István, Szeged, 1993.

A szegedi egyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke, Fried István vezetésével, tudatosan törekszik ennek a kutatási űrnek a kitöltésére. A 80-as évek második felétől kezdve több konferenciát szerveztek a kérdéskör megvitatására, és az ott elhangzott előadásokat kötetekbe gyűjtve is megjelentették (*Monarchia-karnevál az irodalomban*, Szeged 1989; *A Monarchia a századfordulón*, Szeged 1991). A most kiadott tanulmánygyűjteményt tehát úgy forgathatjuk, mint egy (minden bizonnyal folytatódó) sorozat harmadik darabját.

A kötet címe ezúttal nem szorosabb értelemben vett irodalmi, hanem művelődési kapcsolatok tárgyalását ígéri, és a benne olvasható tanulmányok döntő többsége valóban a cím által felkeltett várákozásnak felel meg. Nyilván ezért érezte a szerkesztő szükségét annak, hogy bevezetőjében szembenézzon az elméleti kérdéssel: vajon meddig tágítható az összehasonlító irodalomtudomány hatásköre? René Wellek 1970-es, a tárgykör szűkítése mellett érvelő felfogásával szemben azokkal az újabb német véleményekkel ért egyet, amelyek az imagológiát, azaz a más népekről, kultúrákról kialakult kép kutatását fontosnak tartják bizonyos irodalmi alkotások értelmezése céljából. Friednek kétségtelenül igaza van akkor, amikor arról beszél, hogy e vizsgálódások nem csupán olyan irodalmi művek értelmezése során játszhatnak fontos szerepet, amelyekben idegen kultúrák, szokások, külföldi hősök bukkannak fel, hanem általában a recepció- és kapcsolattörténeti kutatásokban is. Mondhatnánk persze, hogy az imagológia már inkább a művelődéstörténet területére tartozik, s eredményei ugyan hasznosíthatók a szorosabb értelemben vett irodalomtudományi kutatások terén is, sőt nélkülük azok sok esetben le sem folytathatók, de attól még nem válnak azok részévé – amint pl. a történettudomány sem válik az irodalomtudomány részévé, noha eredményeit esetenként irodalmárok is hasznosítják. S ezt az állításunkat fordítva is megfogalmazhatnánk: attól, hogy egy történész vagy művelődéstörténész szépirodalmi szövegeket választ forrásul, és segítségükkel kimutatja, hogy egy író milyen képet alkotott egy idegen kultúráról, munkája még nem válik automatikusan az irodalomtudomány részévé. Másrészt persze az irodalom és a művelődés történetének kutatása között nehéz határvonalat húzni, hiszen az első meghatározható a második részdiszciplínájaként, s ha elfogadjuk azt a klasszikus definíciót, mely szerint az irodalomtörténet az irodalomtudomány része, akkor ez utóbbi automatikusan magába foglalja a művelődéstörténeti kutatásoknak legalább egy részét is... Tiszta kategóriákat alkotni tehát e területen igen nehéz lenne, az azonban vitathatatlan, hogy a művelődéstörténeti kutatások sok tekintetben megalapozhatják a szorosabb értelemben vett irodalmi vizsgálódásokat, melyek alapkérdését ez esetben talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy az idegen kultúráról alkotott kép milyen szerepet játszik az adott műalkotás művészi szerkezetének kialakulásában. E kérdést azonban a kötet szerzői általában nem teszik fel, éppen ezért a szerkesztő óvatos és mértéktartó címválasztása mindenképpen indokoltnak mondható.

A kötet tanulmányai témájuk szerinti kronológiai rendben követik egymást. Kiindulási pont a 18. század vége és Barcsay Ábrahám, akinek mindeddig ismeretlen levelére Szilágyi Márton bukkant rá a bécsi Haus-Hof- und Staatsarchivban. Az irat, amelyet eredeti francia nyelven és magyar fordításban, körültekintő kommentárok kíséretében olvashatunk az *Adalékok egy magyar testőr bécsi kapcsolataihoz* című közleményében, első ízben bizonyítja minden kétséget kizáró módon Barcsay szabadkőműves voltát. Őt követi Mezei Márta írása, mely Kazinczy bécsi utazásainak történetét, ott szerzett benyomásait eleveníti fel levelezésének tükrében (*Kazinczy és Bécs*). Gondolat-

menetének követését eléggé megnehezíti a rengeteg sajtóhiba, melyektől egyébként a kötet többi írása sem mentes, itt azonban a lapalji sorok esetenként nem egyszerűen ismétlődnek a következő oldal elején („Maga mindent kétszer mond!"), ami legfeljebb zavaró, hanem hiányoznak, ami viszont már a gondolatmenetet teszi (nem a schlegeli értelemben) töredékessé. Kerekes Gábor (*Bécs ábrázolása Mikszáth Kálmán Akli Miklós című regényében*) és Péter László (*Tömörkény Bécsben*) tanulmányaival azután a 19. század elejéről a 20. század elejére jutunk. Kerekes esetében persze ez csak félig igaz, mivel Mikszáth említett regénye Ferenc császár korában játszódik; a róla szóló írás egyébként alig több a mű tartalmának, ill. a kritikai kiadás megfelelő kötetének jegyzeteiből már ismert forrásainak ismertetésénél... Péter László kétségtelen érdeme viszont, hogy nem csupán a Tömörkény-novellák bizonyos részleteire támaszkodva igyekszik feltárni a szerző Bécs-élményét, hanem egyéb forrásokat is megmozgat és tárgyyszerűen mutatja be a szegedi író katonáskodásának, ezen belül a császárváros Rossauer Kaserne-jében elöltött esztendejének történetét. Péter László írását követi a kötet kétségtelenül leginveciózusabb tanulmánya Szörényi László tollából (*Bécs szimbolikus szerepe Krúdy Gyula műveiben*). Szörényi ezt a munkáját először az 1986-os bécsi Hungarológiai Konferencián olvasta fel, és azóta éppen negyedszer lát most napvilágot; a szerkesztő által jelzett köteten kívül ugyanis megjelent már a *Vigília* 1987-es évfolyamában (emlékezetes sajtóhibával: ki nem elégített orosz → ki nem elégített orosz), majd Szörényi tanulmánykötetében is („Múltaddal valamit kezdeni", Bp. 1989). E tény persze nem a gondolatmenet, csupán a mostani kötet érdemeiből von le valamelyest. Valódi másodközlés viszont Tamás Attila *Kosztolányi Dezső és az osztrák líra* című, az adatok és a tények számbavételén szintén messze túllépő munkája, mely korábban a debreceni *Studia Litteraria XXVI.* számában kapott helyet. Míg azonban ez utóbbi, nehezen elérhető írás újraközlését aligha vitathatja valaki egy tematikus (noha csupán 250 példányban megjelent, és szintén nem könnyen elérhető) tanulmánykötetben, addig Szörényi jóval szélesebb publicitást kapott előadásának újraközlése talán meggondolandó lehetett volna. Kiss Endre tanulmányát (*Bécsi és budapesti impresszionizmus – avagy a fiatal Lukács és Bécs viszonyának közege*) viszont jelenlegi formájában gondolkodás nélkül kellett volna átdolgozásra visszaadni a szerzőnek. Nem azért, mintha Kiss Endrének ne lenne érdekes mondanivalója a bécsi és a budapesti impresszionizmusról, de az a stílus, illetve stílustalanság, amelyben közlendőjét előadja, nem méltó sem a kötethez, sem a neves szerző tudományos rangjához. A tanulmányok sorát Fried István *Márai Sándor Bécs-élménye* című írása zárja. Érdeklődésének középpontjában, akárcsak az előző kötet szerkesztése idején, amikor Miroslav Krleža és Márai Monarchiáról alkotott képét értelmezte, most is az *Egy polgár vallomásainak* szerzője áll. Márai Bécs-élményét azonban ezúttal sem önmagában, hanem kortársai (mindenekelőtt Stefan Zweig) vallomásainak tükrében vizsgálja, s persze nem áll meg az említett önéletrajzi mű bécsi fejezeteinek ismertetésénél, hanem bevonja vizsgálódási körébe *A gyertyák csonkig égnek* című regényt csakúgy, mint Márai néhány, mindeddig keveset emlegetett újságcikkét.

A tanulmányok sorát függelék követi, melyben Sándor István 18. század végi bécsi naplóját, illetve Frankenburg Adolf 1847-es bécsi látogatásáról szóló, a század végén papírra vetett visszaemlékezéseit olvashatjuk. E két, mindeddig nehezen elérhető és igen érdekes szöveg nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az olvasó végül is jó érzéssel fejezhesse be a kötet olvasását, és érdeklődéssel várja a folytatást.

Szabó Mihály